

”Who are you, missionary?”

Suomen Lähetysseuran teologinen symposiumi 19.1.2018

Kati Kemppainen

Tervetuloa Suomen Lähetysseuran teologiseen symposiumiin joka uuden perinteen mukaan pidetään Lähetysseuran syntymäpäivänä eli tammikuun 19. Tämä alkanut vuosi 2018 on yksi merkivuosi Lähetysseuran historiassa, sillä 150 vuotta sitten, tarkalleen ottaen kesäkuun 24. vuonna 1868 lähtivät ensimmäiset 10 ulkomaantyöntekijää pitkälle, työläälle ja hitaalle laivamatkalleen kohti Ambomaata.

Tämän seminaarin tavoitteena ei ole kuitenkaan viipyillä liikaa historiassa, vaan pohtia lähetystyöntekijöiden eri rooleja, merkitystä ja identiteettejä sekä ennen kaikkea tulevaisuutta maailmassa, jossa kristinuskon keskuskeskukset ovat siirtymässä etelään ja itään. On olemassa historian kuluessa muovautunut vahva lähetystyöntekijäinstituutio, joka on ennenkin muuttunut ajassa mutta jonka erityisen nopea ja merkittävä muutos on ollut havaittavissa meidän päivinä.

Muistelen hieman henkilökohtaista menneisyyttäni. Minut on tuotu tähän taloon viisivuotiaana tyttönä, kun vanhempani kävivät lähetyskurssin v 1974. Oma kansainvälisen työn koulutukseni (jota vielä silloin kutsuttiin lähetyskurssiksi) tapahtui vuonna 1997. Silloin elimme sisäoppilaitosmaisissa oloissa tämän kiinteistön tiloissa ja kasvoimme määrätynlaiseen lähetysseuralaisuuteen ja sen identiteettiin. Tänä päivänä itse osallistun uusien työntekijöiden kouluttamiseen, joka tapahtuu hyvin joustavana, henkilökohtaisesti räätälöitynä monimuotokoulutuksena. Koulutettavat ovat jo valmiiksi kansainvälisesti kokeneita, globaalissa maailmassa kasvaneita ammattilaisia, kielitaitoisia ja jo uraa tehneitä asiantuntijoita. Rinnastusta 150 vuotta sitten lähteneisiin työntekijöihin (tai edes meihin täällä läsnä olevien lähetystyöntekijäkokemuksiin) ei voi tehdä syylistymättä anakronismiin, eli menneisyyden arvioimiseen tämän päivän todellisuuden kriteereillä. Maailma muuttuu ja niin on Lähetysseurankin eletävä ajassa ja muutokseen reagoiden. Ja mieluummin etukäteen kuin jälkikäteen.

Tässä puheenvuorossani haluan nyt tarttua erääseen muutokseen mikä on tapahtunut suhteessa lähetystyöntekijään, ja se liittyy imagoon. Kun omaa väitöskirjaani varten kävin läpi kaiken Lähetysseuraa ja sen työntekijöitä koskevan lähdeaineiston maailmansotien väliseltä ajalta, minulle aukeni sellainen kuva lähetystyön arjesta mitä oli tarkkaan varjeltu tuomasta julkisuuteen. Mutta ensin, millainen oli julkinen kuva lähetystyöntekijästä tuona aikana? Se oli vahvasti idealisoitu ja lähetystyöntekijä oli nostettu hyvin korkealle jalustalle. Hänen kuului olla suomalaisten lähetysystävien ja -kannattajien silmissä uskon ja elämän esikuva, vahva ja ihailtu sankari mutta samalla nöyrä ja vaatimaton, peloton tutkimusmatkailija, uhrautuva lähetysaseman emäntä,

pakanoiden sivistäjä, oikean evankeliumin julistaja, kutsumukselleen uskollinen, sinnikäs, vastoinkäymisissä vahva, työssään taitava – listaa voisin jatkaa loputtomiin. Ambomaalla koetut monet menetykset ja lasten ja työtoverien sairastamiset ja kuolemat vain lisäsivät lähetystyöntekijän kunniaa ja arvostusta. Nämä monet odotukset ja mielikuvat realisoituivat kotimaan lomilla ja seurakuntavierailuilla, mitä toki ei tehty niin usein kuin nykyisin.

Arkistoissa sijaitsevista kirjeistä, päiväkirjoista, muistiinpanoista, kokouspöytäkirjoista ja muistioista piirtyy sitten esille hyvin toisenlainen kuva kuin tämä julkinen. Varsinkin työn alkuvuosikymmeninä lähetystyöntekijät olivat velvoitettuja pitämään lähetysjohtajaa setänä ja naislähetyskoulun johtajaa tätinä, joille työntekijöiden oli velvollisuus uskoutua ja avautua asioistaan peittelemättä – olipa kyseessä työasiat, ihmissuhteet, henkilökohtaiset ongelmat tai hengellinen elämä. Valvonta ja tiilivelvollisuus koetettiin näin ulottaa Suomesta Ambomaalle, mikä käytännössä oli kuitenkin hankalaa siksi että kirjeet tekivät matkaansa kuukausikaupalla. Tavanomainen kuvio oli, että työntekijöiden kesken syttyi paha eripura tai vihamielisyys, josta osapuolet lähettivät kaunaa ja loukkaantumista tihkuvia kirjeitä setä Tarkkaselle tai täti Kivivaaralle tai johtokunnalle. Siihen mennessä kun kirjeet olivat saapuneet Suomeen, ja vastaukset saapuneet Ambomaalle, oli saattanut kulua puolikin vuotta ja riita oli jo kenties ratkaistu omin voimin - mutta kirjeiden saavuttua Suomesta riita heräsi uudelleen henkiin.

Traagisinta oli kuitenkin se, että lähetystyöntekijöiden elämän todellisuus oli usein täysin vastakohtaista sille kuvalle, mikä heistä piirtyi tai piirrettiin Suomeen. Siteeraan nyt lääkäri Selma Rainiota. Hän kirjoitti: ”kun vielä Suomessa ollessani, ennen lähetystyöntekijäksi ryhtymistä, menin kirkkoon kuuntelemaan vierailevan lähetystyöntekijän saarnaa, ihmettelin usein kuinka kelvottoman huonoja ne olivat. Nyt kun olen ollut täällä Ambomaalla hyvän aikaa, ihmettelen enää sitä, että ne olivat niinkin hyviä.”

Lähetystyöntekijät olivat todellisuudessa varsinainen traaginen joukkio jonka keskuudesta löytyi ankaraa valtataistelua, juoruilua, mustasukkaisuutta, kolmiodraamoja, homoseksuaalisuutta, mielenterveyden pirstaloitumista, seksuaalista ahdistelua, väkivaltaa, alistamista ja leimaamista - ja tämän kaiken tuomaa ankaraa kärsimystä. Tuskaa lisäsivät salailun tarve, ja hirveä pettymys siitä, että en ole kyennyt elämään ihanteiden mukaan vaan olen pettänyt setä Tarkkasen, johtokunnan, Lähetysseuran, suomalaiset lähetysystävät ja työtoverini kentällä ja olen nyt Jumalan tuomitsevien silmien alla ja uskokin on rauennut tyhjiin. Tilanteita koetettiin ratkoa siirtelemällä ihmisiä toisiin paikkoihin ja toisille lähetysasemille, lähettämällä pisimmillään jopa vuoden mittaiselle lomalle Etelä-Afrikkaan tai lopulta Suomeen, jossa lähetystyöntekijä saatettiin toimittaa ensin parantolaan kokoamaan mielenterveytensä rippeitä kasaan ennen kuin hänet voitiin lähettää seurakuntavierailuille.

Lähetysseuran suuret legendat kuten Martti Rautanen ja Selma Rainio tunnetaan laajalti. Arkistoista löytyy kuitenkin kosolti nimiä, joiden taakse kätkeytyy nämä suurimmat tragediat ja joista nykypäivä ei halua tietää mitään. Otan esille kaksi ihmiskohtaloa, jotka ovat lähetystyöntekijäsankaruuden vastakohtia. Sen jälkeen pohdin, miksi näin teen, mitä tämä palvelee.

Ensimmäinen on Yrjö Roiha, joka työskenteli Ambomaalla noin kymmenen vuoden ajan 1880-90-luvuilla ja kuoli siellä vain 38-vuotiaana. Hän oli kaksi kertaa naimisissa ja hänen molemmat vaimonsa kuolivat työalueella, toinen malariaan ja toinen keuhkokuumeeseen. Paljastui, että Roihalla oli lähes koko lähetystyöntekijäuransa ajan suhteita ambolaisten naisten kanssa, ja että hän oli ahdistellut seksuaalisesti noin kahtakymmentä naista. Asia tuli ilmi, kun Roihan palvelustyttö Augusta kertoi, että Roiha ”oli häntä lähennellyt haureellisessa tarkoituksessa”. Kuulusteluissa Roiha osittain tunnusti Augustan kanssa tapahtuneen, mutta seurakuntalaiset tulivat nyt kertomaan lähetysaarnajille muitakin samanlaisia asioita Roihasta. Paljastui, että lähes koko seurakunta oli tiennyt näistä asioista ja he olivat luulleet lähettienkin tietävän niistä, eivätkä siksi olleet puhuneet heille niistä. Kävi ilmi, että Roiha oli ”jo ennen ensimmäistä avioliittoaan 1885 vietellyt muutamia tyttöjä ja vaimon kuoltua asia oli jatkunut vuodesta 1886 suuremmissa mitassa.”

Asia oli kiusallinen lähetystyöntekijöille, sillä heistä itsestään oli nyt paljastunut sellaista, mitä vastaan he olivat opettaneet. He kokivat, ”ettei päätäntävaltansa riittänyt tämän asian käsittelyyn eikä varsinkaan sen salaamiseen johtokunnalta niin kuin Roiha oli heitä pyytänyt”. Lähetysseuran johtokunnalle tiedotettiin asiasta ja odotettiin, että työntekijät saisivat johtokunnan ohjeet siitä, miten asiassa tuli toimia.

Johtokunnan vastauksen tultua Roihalle annettiin kaksi vaihtoehtoa. Joko hänen tuli tunnustaa koko asia julkisesti Olukondan seurakunnan edessä ja tehdä täysi synnintunnustus, pyytää anteeksi ja luvata elää jatkossa niin kuin lähetysaarnajan tulee. Hänet erotettaisiin muuten tehtävistään ja päätös tästä luettaisiin Olukondan kirkossa. Roiha myöntyi vaatimuksiin, ja hän sai jatkaa lähetysaarnajan työssä.

Ei ole tiedossa, miksi seurakuntalaiset eivät aikaisemmin puhuneet läheteille Roihasta. Erään näkemyksen Roihan toimintaan antaa Rosa Emilia Clay, joka oli Weikkolinien ottolapsi Ambomaalla ja jonka Weikkolinit toivat Suomeen missä hän myös aikanaan sai Suomen kansalaisuuden. Clay kertoo Arvo Lindewallin kirjoittamassa kirjassa seuraavaa:

”Me pienemmät lapset tulimme tietämään ja näkemään, että kaikki Herran viinitarhassa työskentelevät papit ja saarnaajat eivät olleet pyhimyksiä. Useimmista heistä kuulumme kaikenlaisia rumia juttuja. Muudan suomalainen R.-niminen saarnaaja ja opettaja, jonka vaimo kuoli täällä Ovambomaalla, ainakin oli tullut itsensä paholaisen asuinsijaksi. Hän ihan yhtenäin

ahdisteli suurempia tyttöjä ja seurakuntalaisia. Muistan useamman kerran iltarukouksella ollessamme, kun tämä lähetyssaarnaaja R. yhtäkkiä, ennen kuin hartaushetken oli määrä loppua, sammutti rukoushuoneesta valot ja pimeässä kaappasi kynsiinsä kenen sattui saamaan. Useimmat suuremmat tytöt olivat joutuneet tämän katalan miehen himojen uhriksi. Mutta jos olisimme menneet tuollaisista tapahtumista ilmoittamaan rouva Heikkoliinille [so. Weikkoliinille], olisi hän kantelemisesta antanut meille solmuruoskaa.”

Martti Rautanen katsoi Roihan toiminnan vahingoittaneen lähetystyötä suuresti ja hän oli muutenkin ollut huolissaan poikamiehinä lähetettyjen työntekijöiden toimista. Hän katsoi, että vaikka lähetyssaarnaajien poikamieselämä kesti kentällä yleensä vain pari vuotta, niin valitettavasti sinäkin aikana moni teki syrjähyppyjä ja kärsi siitä sitten loppuelämänsä ajan. Tästä syystä hän kehotti johtokuntaa lähettämään miehet lähetykentälle alun perinkin niin, että he olivat naimisissa ja vaimot olivat mukana.

Yrjö Roihan elämään sisältyy myös muuta tragiikkaa: vaimojen menetys kuolemalle ja lähetyksensä tuhoutuminen tulipalossa. Itse hän kuoli tuntemattomaan tautiin ollessaan lähdeksä lepäämään Kapkaupunkiin. Häneltä jäi kaksi pientä poikaa.

Miten työtoverit luonnehtivat Yrjö Roihaa? August Pettisen mukaan hän yksinkertaisesti kuoli kuormiensa alle. Matti Peltolan kirjassa todetaan, että Roihan luonteessa oli vikoja, mm hän oli sulkeutunut ja sortui kiusausten alla lankeemuksiin. Viktor Alho totesi Roihan kuoleman 60-v päivänä Rautjärven Roihan kylässä muistojuhlissa, ettei kukaan toinen lähetystyöntekijä ollut joutunut kärsimään yhtä paljon kuin Roiha. Tässä näemme jo asioiden kaunistelua, kuten myös Peltolan toteamuksessa ”kuinka rakas oli hänelle työ, jossa hän voimansa kulutti.”

Lähetyssanomat noudatti tuttua linjaansa: ”Veli Roiha oli luonteeltaan voimakas ja pelkäämätön, jota hän useammin kuin kerran oli tilaisuudessa näyttämään niissä vaaroissa ja vaikeuksissa, joita työ siellä tarjosi. Mutta samalla hän oli umpimielinen ja kanto tavallisesti mitään virkkamatta niitä taakkoja, jotka lankesivat hänen harteilleen. Jäykkänä ja valittamatta seisoi hän viimeisellä vaikealla paikallaan Uukuambissa ja koetti valmistaa maata kristillisyydelle. Ja ettei hänen työnsä tähän nähden ollut turha, sitä näkyy todistavan sekin, että kuningas on sanonut kaipaavansa häntä ja pyytää ettei häntä jätettäisi ilman opettajaa.”

Tämän päivän sanoin Yrjö Roiha oli seksuaalinen ahdistelija, joka epäilemättä kärsi myös mielenterveysongelmista. Maininta Ida Weikkolinin solmuruoskasta aiheuttaa myös hyvin epämiellyttäviä tuntemuksia tämän päivänä näkökulmasta katsottuna.

Sitten toinen lähetystyöntekijäkohtalo.

Lähetystyöntekijä Eetu Järvinen, joka oli yksi Kavangon työn aloittajista, sai vaimonsa kentälle 20/30-luvulla nopeutetun poikkeusjärjestelyn kautta. Tämä nuori nainen oli antaumuksellisella uskollaan ja kutsumuksellaan saanut lähetysjohtajan vakuuttuneeksi, että hänen kohdallaan voidaan tehdä poikkeus. Lähetysjohtajaa arvelutti ainoastaan nuoren naisen kiihkeä uskonnollisuus ja hän jäi pohtimaan, oliko kaikki siinä aivan tervettäköön. Avioliitto osoittautuikin sitten lyhytikäiseksi ja onnettomaksi: nuori rouva alkoi varsin pian kertomaan toisille, kuinka hänen miehensä on häntä kohtaan väkivaltainen, ja seksuaalisesti raakalaismainen. Tämä alkoi myrkyttää toisten suhteita Eetu Järviseen vaikka hän vakuutti syyttömyyttään kerta toisensa jälkeen. Rouvan alkaessa odottaa lasta tilanteet kiristyivät, mutta kukaan ei osannut arvata kyseessä olevan vakavan mielenterveysongelman ennen kuin rouvan nähtiin ostavat kahdet lastenvaunut vauvaa varten ja epäilykset heräsivät. Kohta rouva lähetettiin lapsineen Suomeen, ja jäljet hänestä häviävät arkistoista. Vuosien kuluttua löytyy maininta, että hän olisi päätenyt seksityöläiseksi Raumalle. Kentällä työtoverit ymmärsivät osoittaa katumustaan ja häpeäänsä kun olivat antaneet mielensä kääntyä Eetu Järvistä vastaan.

Mitä pyrin sanomaan näillä kahdella esimerkkikertomuksella?

- lähetystyöntekijä on aina ollut ns. tavallinen ihminen jonka rasiitteena entisaikaan on ollut se, että hän ei voinut julkisesti olla sellainen, vaan jalustalle nostettu uskon ja työn esikuva. En tarkoita sitä että ihmisen tulisi kaikki arat, henkilökohtaiset asiansa repostella maailman turuilla ja toreilla, vaan näen tässä jotenkin järkyttävän suureksi paisuneen ideaalin jota Lähetysseura lähetysseurojen rakensi ja pönkitti ajan vaatimusten ja hengen mukaan.
- tuskin erehdyn kovin jos kerron että läpi lähetyshistorian tähän päivään saakka kriisi on ollut ulkomaantyöntekijän läheinen seuralainen oikeastaan koko ajan. Ihminen ei tunne itseään eikä tiedä mitä syvyyksiä hänestä voi löytyä ja mihin kaikkeen hän kykeneekään. Tänä päivänä on kuitenkin keinot puuttua, tehdä nopeita ratkaisuja, laukaista ansoja, tiedonkulku on nopeaa, on työterveyshuoltoa, työnohjausta jne.
- toivon että voimme tänään rehellisesti purkaa myyttejä ja mytologiaa, joka lähetystyöntekijöiden ympärille on rakennettu
- ja että voimme olla lempeitä, empaattisia ja kuten englannissa sanotaan, compassionate näitä ihmiskohtaloita kohtaan, ja tällä tarkoitan sekä lähetystyöntekijöitä että niitä afrikkalaisia jotka eri tavoin joutuivat uhreiksi ja kaltoinkohdeilueiksi suomalaisten taholta. Ja joille lähetysseura kenties olisi anteeksipyyntöön velkaa: sekä kaltoin kohdeiluilta että niiltä työntekijöiltä jotka murskautuivat liian raskaan ihanteen ja ideaalin alle.